

Competències bàsiques i educació física: estudis i investigacions

Core Skills and Physical Education: Studies and Research

SARA FIGUERAS COMAS

Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna
Universitat Ramon Llull (Espanya)

MARTA CAPLLONCH BUJOSA

Facultat d'Educació
Universitat de Barcelona (Espanya)

DOMINGO BLÁZQUEZ SÁNCHEZ

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya - Centre de Barcelona (Espanya)

NÚRIA MONZONÍS MARTÍNEZ

Escola Montseny (Barcelona, Espanya)

Autora per a la correspondència

Sara Figueras Comas

sarafc@blanquerna.url.edu

Resum

Aquest article presenta una revisió crítica de la literatura científica nacional i internacional sobre els estudis i investigacions que s'han desenvolupat en els últims deu anys entorn de les competències clau i l'educació física. Respon a la revisió bibliogràfica realitzada per al projecte R+D+i "Les competències bàsiques en una educació física de qualitat. Anàlisi dels processos relatius a la programació d'educació física atenent a la seva efectivitat en l'adquisició de les competències bàsiques (DEP2012-33296)". A partir de la revisió profunda de les bases de dades que recullen les publicacions de major impacte nacional i internacional, classifiquem els temes que estan despertant major interès entre el personal investigador de la nostra àrea en sis categories obtingudes de manera deductiva: 1) estudis vinculats a la contribució de l'educació física al desenvolupament de les competències bàsiques; 2) percepcions del professorat sobre la implementació de les competències bàsiques als centres docents; 3) l'enfocament competencial a la recerca de la qualitat educativa; 4) estratègies per a la incorporació de les competències bàsiques en les programacions d'educació física; 5) reflexions sobre la competència motriu com la gran oblidada entre les competències bàsiques, i 6) postures crítiques a l'enfocament competencial. Els resultats d'aquest treball aporten una ordenació sistemàtica que pot servir de referent per a altres estudis posteriors d'aquest àmbit.

Paraules clau: educació, educació física, currículum, qualitat, competències bàsiques, competència motriu

Abstract

Core Skills and Physical Education: Studies and Research

This paper presents a critical review on national and international scientific literature on studies and research carried out over the past ten years about core skills and physical education. The review is part of the R&D project "Las competencias básicas en una educación física de calidad. Análisis de los procesos relativos a la programación de educación física atendiendo a su efectividad en la adquisición de las competencias básicas (DEP2012-33296)". Based on in-depth review of the databases that contain the highest impact national and international publications, we classify the issues that are triggering greatest interest among researchers in our area into six deductive categories: 1) studies related to the contribution of physical education to core skills; 2) teachers' perception on the implementation of core skills in schools; 3) the skills approach in search of quality in education; 4) strategies to introduce core skills in physical education programming units; 5) thoughts on motor skills as the great forgotten core skill; and 6) positions criticizing the skills approach. The results of this study provide systematic organization that can be a reference point for subsequent studies in this area.

Keywords: education, physical education, curriculum, quality, core skills, motor skill

Introducció

En el Consell de Lisboa de l'any 2000 (European Council, 2000) es planteja que Europa arribarà a ser l'economia del coneixement més competitiva i dinàmica del món, capaç d'un creixement sostenible acompanyat d'una major qualitat i quantitat d'ocupació i d'una major cohesió social. És en aquest marc on adquireixen sentit l'adquisició de competències per a la ciutadania (OCDE, 2005) que es materialitza en el projecte de Definició i Selecció de Competències Bàsiques Teòriques i Conceptuals (DeSeCo) (Rychen & Salganik, 2006), base per a les directrius del Parlament Europeu i del Consell de la Unió Europea (2006), que finalment s'implementaran en els sistemes educatius dels països de la Unió Europea.

En el nostre context, el Desplegament de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (LOE), defineix per primera vegada les competències bàsiques (CCBB) com aquelles que han d'adquirir els joves al llarg de la seva formació, per a la seva realització personal, desenvolupar-se en el món actual i ser aptes per exercir una professió que alhora sigui beneficiosa per a la societat. La nova Llei orgànica 8/2013 de 9 de desembre, per a la millora de la qualitat educativa (LOMCE), denomina les CCBB com a competències clau (CV)¹ que seguint les directrius europees (European Commission, 2007), es concreten en: *a*) comunicació lingüística, *b*) competència matemàtica i competències bàsiques en ciència i tecnologia, *c*) competència digital, *d*) aprendre a aprendre, *e*) competències socials i cíviques, *f*) sentit d'iniciativa i esperit emprenedor i *g*) consciència i expressions culturals.

En les últimes dècades el terme competència ha envaït tots els àmbits de l'educació obligatòria, inclosa l'educació física (EF). En aquest sentit, un gran nombre d'autors reflexionen sobre les aportacions de l'àrea a l'assoliment d'aquestes competències (Blázquez & Sebastiani, 2009; Contreras & Cuevas, 2011; Gillespie, 2009; Goudas, Dermizaki, Leondari & Danish, 2006; Gould & Carson, 2008; Jacobs, Knoppers & Webb, 2012; López Pacheco, 2010; Lleixà, 2007; Pérez Pueyo et al., 2013; Quay & Peters, 2008; Vaca, 2008; Zagalaz, Cachón, & Lara, 2014). I és que, en efecte, l'EF en centrar la seva acció educativa en l'adquisició d'una cultura corporal i en el desenvolupament de la motricitat,

posa en contacte l'alumnat simultàniament amb l'entorn físic, social i cultural. Per això constitueix una via privilegiada per afavorir l'adquisició de les CV del currículum (Lleixà, 2007).

Objectiu

L'objectiu d'aquest article és exposar de manera categoritzada els estudis i investigacions que s'han realitzat en l'àrea de (EF) en relació amb les competències.

Metodologia

Per dur a terme la revisió de la literatura científica nacional i internacional sobre els estudis realitzats en relació amb les CCBB² i l'EF, s'ha efectuat una recerca a través de bases de dades que recullen les publicacions de major qualitat nacional mitjançant la base de Difusió i Qualitat Editorial de les Revistes Espanyoles d'Humanitats i Ciències Socials i Jurídiques (DICE), i internacional a través de la Science Citation Index, i Social Sciences Citation Index. Concretament s'ha operat amb els descriptors següents: cadascuna de les CCBB, educació, educació física, currículum, qualitat, avaluació de competències, education, Key Competences/ Key Competencies, Physical Education, acotant l'interval a 10 anys.

Resultats

Són nombrosos els estudis i investigacions centrades en l'EF i les CCBB/CV en l'ensenyament obligatori. A continuació mostrem els sis àmbits en què de manera deductiva hem pogut classificar els diferents treballs que hem trobat.

Contribució de l'educació física a les competències clau

Com indica la LOMCE (Llei orgànica 8/2013), mitjançant les àrees i matèries del currículum es pretén que l'alumnat assoleixi els objectius educatius, i en conseqüència, també que adquireixi les CV. Podem trobar les CV incorporades en major o menor mesura a les diferents àrees-matèries descrites en el currículum, la qual cosa fa que tot docent en la seva activitat d'aula,

¹ En algunes comunitats autònomes com a Catalunya en el desplegament del currículum es continua utilitzant el terme de *competències bàsiques*.

² En el moment de la revisió bibliogràfica encara no s'utilitzava el terme de *competència clau* en la literatura científica a Espanya.

estigui ajudant l'alumnat a desenvolupar diferents nivells competencials (Rodríguez Moneo & González Briones, 2013).

La revisió de la literatura científica mostra dues clares tendències. D'una banda, els estudis centrats en una reflexió holística del desenvolupament de les CCBB/CV a través de l'EF (Barrachina Peris & Blasco Mira, 2012; Blázquez & Sebastiani, 2009; Contreras & Cuevas, 2011; Díaz Barahona et al., 2008; García Cortés, 2010; Lleixà, 2007; López Pacheco, 2010; Molina & Antolín, 2008; Vaca, 2008), i d'altra banda, trobem estudis més específics per a cadascuna de les CCBB/CV. Detallem els més significatius:

a) La competència lingüística es refereix a la utilització del llenguatge com a instrument de comunicació oral i escrita, la representació, interpretació i comprensió de la realitat, la construcció i comunicació del coneixement, i l'organització i autoregulació del pensament, les emocions i la conducta (LOMCE, 8/2013). Segons la Comissió Europea (2004), aquesta competència ha de permetre consolidar habilitats comunicatives per a “expressar i interpretar pensaments, sentiments i fets tant de forma oral com escrita (escoltar, parlar, llegir i escriure), i per interactuar lingüísticament de manera apropiada en una àmplia gamma de contextos socials i culturals” (pàg. 8). Per tant, aquesta competència pot considerar-se com la més transversal de totes pel seu gran valor instrumental, ja que la comprensió i l'expressió, en diferents llenguatges, és el vehicle essencial d'aprenentatge i d'intercanvi d'informació i coneixement (Escamilla, 2008).

L'EF contribueix en aquesta competència oferint una gran varietat d'intercanvis comunicatius, que requeriran d'habilitats comunicatives verbals i no verbals i de vocabulari específic per transmetre idees, emocions o sentiments. A més a més, representa un espai privilegiat per a la incorporació de llengües estrangeres. Destaquen els estudis de Chavarría (2003), Coral (2010, 2012) Coral i Lleixà (2013), Escamilla (2008), Noguero, (2005) o Ramos i Ruiz Omeñaca (2011).

b) La competència matemàtica i competències bàsiques en ciència i tecnologia, consisteix en l'habilitat per utilitzar i relacionar els números, les seves operacions bàsiques, els símbols i les formes d'expressió i raonament matemàtic, tant per produir i interpretar diferents tipus d'informació, com per ampliar el coneixement sobre aspectes quantitativs i espacials de la realitat, i per resoldre problemes relacionats amb la vida quotidiana i

amb el món laboral. Serà adquirida quan l'alumnat sigui capaç d'aplicar elements i raonaments matemàtics de manera espontània en la seva vida quotidiana per interpretar i produir informació, resoldre problemes i prendre decisions (Donzel & Leena, 2011; Reial decret 126/2014).

L'EF contribueix a l'adquisició d'aquesta competència afavorint aspectes com la presa de decisions sobre mesures i distàncies en els escenaris de joc, els registres de resultats i el càlcul de percentatges d'èxit individual o grupal en accions esportives, els càlculs de freqüències cardíques i elaboració de plans d'acció a partir de resultats obtinguts. En aquest sentit destaquen les contribucions de Gómez Rijo et al. (2008), López Pacheco (2010) o Sierra-Arizmendiarrreta, Méndez-Giménez i Mañana-Rodríguez (2012).

c) La competència en el coneixement i la interacció, com a tal, no s'esmenta entre les competències que es recullen en els reials decrets 126/2014 i 1105/2014. Tanmateix, continua present en algun decret comunitari (vegeu Decret 119/2015 de la Generalitat de Catalunya). Aquesta competència es vincula a aprendre a interpretar el món adquirint habilitats, destreses i valors, aplicables en diferents contextos, que permeten l'anàlisi de fenòmens de diferents camps científics relacionats amb la vida, el consum, l'entorn natural i artificial, la terra i la tecnologia (Escamilla, 2008; Méndez Giménez, López-Téllez, & Sierra-Arizmendiarrreta, 2009). El domini d'aquestes habilitats i conceptes científics permetran exercir una ciutadania activa, ja que la persona tindrà recursos per analitzar, valorar, criticar i decidir autònomament sobre l'ús racional dels avenços científics i tecnològics que influeixen en la vida personal, la societat i el món natural (Donzel & Leena, 2011; Marco Stiefel, 2008).

L'EF contribueix a aquesta competència amb coneixements i destreses relacionades amb els hàbits saludables i l'ús responsable del medi natural. En aquest punt, cal destacar que els elements definitoris de la competència motriu es van integrar dins aquesta competència. En aquest àmbit destaquem els treballs de Donzel i Lena (2011), Escamilla (2008), González (2011), Marco Stiefel (2008), Méndez Giménez et al. (2009), o Méndez-Alfons, Méndez Giménez i Fernández-Rio (en premsa).

d) La competència digital comporta fer ús habitual dels recursos tecnològics disponibles, de manera crítica, per comunicar-se en diferents contextos, resoldre

problemes reals de manera eficient i poder produir coneixement (Ala-Mutka, Punieand, & Redecker, 2008). Aquesta competència fomentarà habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació i transformar-la en coneixement en diferents situacions i contextos. Al mateix temps, possibilitarà avaluar i seleccionar noves fonts d'informació i innovacions tecnològiques a mesura que van apareixent, en funció de la seva utilitat per emprendre tasques o objectius específics. Implicarà ser una persona autònoma, eficaç, responsable, crítica i reflexiva en seleccionar, tractar i utilitzar la informació i les seves fonts, així com les diferents eines tecnològiques. A més a més, ja que vivim en l'era de la societat de la informació el sistema educatiu ha d'adaptar-se i presentar gradualment les tecnologies com a mitjà d'accés a altres coneixements i també com a objecte directe d'ensenyament-aprenentatge (Calvo & Capllonch, 2013; Escamilla, 2008).

L'EF contribueix a aquesta competència mitjançant l'organització i la consolidació de l'aprenentatge de continguts relacionats amb conceptes, actituds, valors i normes; però també per reflexionar sobre la pràctica, treballar de manera col·laborativa amb altres, simular viatges, planificar excursions, etc., o dominar i aplicar en diferents situacions i contextos llenguatges específics bàsics: textual, numèric, icònic, visual, gràfic i sonor (Calvo & Capllonch, 2013; Muñoz Díaz, 2010). Altres autors que esmenten el desenvolupament d'aquesta competència mitjançant l'EF són Ala-Mutka et al. (2008), Escamilla (2008), Méndez Giménez et al. (2009), Lleixà (2007), o Vaca (2008).

e) Les competències socials i cíviques requereixen comprendre la realitat social en què es viu per afrontar la convivència i els conflictes a través de pràctiques democràtiques i exercir la ciutadania des d'una actitud constructiva, solidària i responsable que col·labori en la construcció de la pau a través del diàleg (Canals & Pagès, 2011; Reial decret 1105/2014). Per a això serà necessari la comprensió de la realitat social com a element cognitiu, l'aprenentatge de les destreses de cooperació, convivència i participació i el desenvolupament d'un compromís actiu amb la societat (González, Catalán, & Lara, 2011). Per tant, aquesta competència inclou els comportaments que un individu ha d'assimilar per participar de manera eficient i constructiva en la societat, les habilitats de resolució de conflictes i les destreses d'interacció individual o grupal en l'àmbit públic i privat (Comissió Europea, 2004; Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, 2006).

La nostra àrea és font de desenvolupament d'aspectes com la integració, la tolerància, la solidaritat o el respecte i, alhora, contribueix al desenvolupament de la cooperació, la igualtat, el treball en equip, les relacions fluides, el compliment de les normes i la resolució pacífica dels conflictes. En aquest sentit ens fixem especialment en els estudis de Canals i Pagès (2011), Chavarría (2009), González (2011), Jacobs et al. (2012), Monzonís i Capllonch (2014) Moreno (2012); Pennington, Prusak i Wilkinson (2014), Ureña (2010), o Wang i Sugiyama (2014).

f) Consciència i expressions culturals, fa referència a conèixer, comprendre, apreciar i valorar críticament diferents manifestacions culturals i artístiques, així com gaudir-ne i considerar-les part del patrimoni dels pobles. Alsina (2011), afegeix que aquesta competència la formen dues dimensions: la identitat artística i cultural i l'expressió creativa. D'una banda, estimula l'expressió a partir de les pròpies capacitats innates, de manera que serà més important l'expressió artística que les tècniques i els llenguatges utilitzats. No obstant això, aquesta competència procura el desenvolupament d'habilitats manipulatives en una realitat cada vegada més digitalitzada, tot fomentant i estimulant les capacitats creatives i el pensament divergent, tan necessaris en la societat actual. Per l'altre costat, la dimensió cultural aproxima al món cultural i més íntim de l'alumnat i fomentarà les relacions interpersonals i les actituds i habilitats de participació i cooperació en experiències grupals, així com el diàleg intercultural i la participació activa en la vida cultural (Doncel & Leena, 2011).

L'àrea d'EF hi aporta la valoració de les manifestacions culturals de la motricitat humana i la seva consideració com a patrimoni cultural, així com l'exploració i utilització de les possibilitats expressives del cos i el moviment (Coterón & Sánchez, 2010; Konukman, 2014). Molina i Antolín (2008), afegeixen la possibilitat d'apreciar, comprendre i valorar els esports i els jocs tradicionals.

g) La competència d'aprendre a aprendre suposa disposar d'habilitats com planificar, desenvolupar i avaluar per iniciar-se en l'aprenentatge i ser capaç de continuar aprenent, de manera cada vegada més eficaç i autònoma d'acord amb els propis objectius i necessitats (Arreaza, Gómez-Pimpollo, & Pérez, 2009; Reyes & Fuentes, 2011). El seu enfocament és el de l'aprenentatge permanent i comporta que des de l'escola es posin els fonaments per aprendre autònomament en el futur (Marco

Stiefel, 2008). Per aconseguir-ho, serà imprescindible experimentar processos d'aprenentatge conscients i gratificants, tan individuals com col·lectius, que despertin la confiança en un mateix i el gust per aprendre en diferents àmbits (Puig Rovira & Martín García, 2007; Reyes & Fuentes, 2011).

L'EF contribueix a aquesta competència en la planificació d'activitats físiques a partir de l'experimentació, el treball en equip i l'aprenentatge d'elements tècnics, estratègics i tàctics. Destaquem els treballs de Cañabate i Zagalaz (2010), Lleixà (2007) i López Pintor (2009).

h) Sentit d'iniciativa i esperit emprenedor suposa ser capaç d'imaginar, emprendre, desenvolupar i avaluar accions o projectes individuals o col·lectius amb creativitat, confiança, responsabilitat i sentit crític per respondre a les demandes de la societat del coneixement; actuant amb criteri propi i coneixent-se a si mateix, coneixent els altres i el context social i cultural (Contreras & Cuevas, 2011). En l'àmbit europeu, aquesta competència es denomina esperit emprenedor i inclou el desenvolupament d'una visió estratègica, marcar i complir objectius i estar motivat per superar-se a un mateix, triomfar i adaptar-se als canvis (Comissió Europea, 2004).

L'àrea d'EF permet l'alumnat aprendre a gestionar la seva pròpia activitat física, autosuperar-se davant les dificultats, responsabilitzar-se de projectes i del compliment de les normes, així com contribuir a la seva capacitat per acceptar els diferents nivells de condició física i d'execució motriu del grup. En aquesta línia trobem les aportacions de Cañabate, Zagalaz Lara i Cachón (2008), López Pacheco (2010) o Vaca (2008).

Percepcions del professorat sobre la implementació de les CCBB/CV als centres educatius

Sota aquest epígraf trobem els estudis orientats a determinar la percepció que tenen els docents d'EF sobre les CCBB/CV i les dificultats amb què es troben per implantar-les (Barrachina Peris & Blasco Mira, 2012; Caballero, 2013; Hortigüela, Abella, & Pérez Pueyo, 2014; Hortigüela, 2014; Méndez-Alfons et al. (en premsa); Monarca & Rappoport, 2013; Pérez Pueyo et al., 2013). Segons els seus resultats els especialistes d'EF es troben insegurs a l'hora de plantejar el treball competencial i consideren que els obstacles són claus per a la precarietat dels recursos i de formació, la poca implicació del professorat, tutors i alumnat, la dificultat d'in-

terpretar la legislació i la necessitat de crear projectes educatius per competències. Pel que fa a les estratègies aplicades per introduir les CCBB/CV en les programacions van concloure que es relacionaven amb la presa de decisions en el disseny curricular i la recerca d'estratègies per augmentar la promoció i la motivació de l'alumnat.

CCBB/CV i currículum. Qualitat i enfocament competencial

Els treballs que estudien aquest problema coincideixen que per aconseguir un nivell de qualitat i fomentar el desenvolupament de totes les CCBB/CV a través de l'EF és necessari tenir en compte aspectes com el desenvolupament del pensament crític de l'alumnat, el currículum integrat i la metodologia activa i interdisciplinari (Blázquez & Sebastiani, 2009; Gillespie, 2009; Tirado & Ventura, 2009), així com promoure problemes autèntics a resoldre mitjançant dinàmiques que impliquin l'adquisició i posada en pràctica de coneixements en funció del context (Calahorra, Lara Sánchez, & Torres-Luque, 2010). Caballero (2013) destaca la inclusió de les CCBB com una oportunitat per reforçar el prestigi i la presència de l'EF, i Barrachina i Blasco (2012), afegeixen que introduir-les en el currículum suposa reorganitzar els escenaris educatius per dirigir-los cap a contextos funcionals i d'orientació pràctica. Aquests estudis també corroboren que un enfocament competencial requereix un treball globalitzat i participatiu, plantejat per activitats que involucrin altres àrees i diverses competències (Zamorano, 2011).

Les CCBB/CV en la programació de l'EF

La LOMCE (2014) situa les CV com a eix central de l'ensenyament. El seu desplegament curricular no preveu un procediment operatiu únic per a la inclusió i el desenvolupament pràctic de les CV en el currículum d'educació obligatòria. Així, les formes d'inclusió de les CV en la programació de l'aula, les decisions sobre els dissenys metodològics més adequats i les maneres d'avaluar les competències han estat responsabilitats delegades als centres educatius que de manera lliure han pres les seves pròpies decisions pedagògiques. Això ha generat multitud d'interpretacions sobre la seva integració i desenvolupament en els documents de programació i posada en pràctica (Pérez Pueyo et al., 2013).

Algunes interpretacions sobre com s'haurien d'introduir les CCBB/CV en la programació suggereixen un model de programació centrat en els objectius didàctics i en els continguts (Ambròs, 2009); aquest model les introdueix com un element més, afegit a la programació i no com un canvi conceptual en la forma global de programar. D'aquesta manera estariem parlant d'una programació *de* les competències i no d'una programació *per* competències (Pérez Pueyo et al., 2013). El model competencial implica per a molts autors un enfocament diferent de la programació (Blázquez & Sebastiani, 2009; Escamilla, 2010; Moya & Luengo, 2011; Pérez Pueyo et al., 2013; Polo, 2010; B. Sierra-Arizmendiarieta, Méndez-Giménez & Mañana-Rodríguez, 2013; Vázquez & Ortega, 2011).

Pérez Pueyo i Casanova (2012) proposen agrupar les propostes de programació per competències en dues tipologies diferents, és a dir: *a*) les deductives, que es refereixen a aquelles que parteixen de marcs competencials comuns generats des dels centres educatius i que es desenvolupen de forma transversal en totes les matèries. En aquesta línia destacaríem les aportacions de Zabala i Arnau (2007), Bolívar i Moya (2007), Moya i Luengo (2011), Ortega i Vázquez (2010), Vázquez i Ortega (2011), o la proposta de Pérez Pueyo (2013). *b*) Les propostes inductives parteixen de concrecions que sorgeixen de les pròpies matèries amb l'objectiu d'arribar a la generalitat. Amb aquest mateix enfocament es troben les aportacions d'Escamilla (2008, 2009), Gómez-Pimpollo, Pérez-Pintado i Arreaza (2007), Blázquez i Sebastiani (2009), i Sierra-Arizmendiarieta et al. (2012).

Reflexions entorn de l'absència de la competència motriu entre les CV

Entre els estudis sobre les CCBB/CV en EF trobem un ampli sector que denuncia l'absència de la competència motriu com a competència bàsica o clau (Chavarría, 2009; Del Villar, 2009; Méndez Giménez et al., 2009). Al seu lloc, sembla pretendre's que la competència en el "coneixement i interacció amb el món físic" assumeixi aquesta llacuna i se li atribueix com a àmbit propi el desenvolupament de la capacitat per aconseguir una vida saludable en un entorn també saludable (LOMCE, 2014). Tanmateix, el concepte de competència motriu és més ampli i no sembla quedar plenament representat per aquesta competència, ja que no reflecteix el coneixement o els aprenentatges motrius específics propis de l'EF (Del Villar, 2009; Ureña, 2010).

La majoria d'investigacions assumeixen com a noció de competència motriu la que aporta Ruiz Pérez (1995). Per a aquest autor, el concepte de competència motriu és un concepte pròxim al d'intel·ligència motriu i fa referència a:

(...) conjunt de coneixements, procediments, actituds i sentiments que intervenen en les múltiples interaccions que el subjecte realitza en el seu medi i amb els demés, i que permeten que els escolars superin els diferents problemes motrius plantejats en les sessions d'educació física com en la seva vida quotidiana (Ruiz Pérez, 1995, pàg. 19).

En la competència motriu trobaríem dimensions com els beneficis psicològics i físics de l'activitat física regular, la capacitat d'expressió i comunicació corporal, el desenvolupament d'esquemes motors, etc. Per a Castelli i Valley (2007), la competència motriu fa referència al domini d'habilitats motrius i patrons de moviment que capaciten l'escoler per participar en els programes d'activitat física.

Crítica a l'enfocament competencial

La revisió de la literatura en castellà que circula en el nostre àmbit sembla, majoritàriament, procliu a destacar les bondats d'un currículum i d'un aprenentatge basat en competències, mostrant així una postura acrítica. Però no tot és així. Hi ha molts estudis que es mostren crítics en analitzar aquest enfocament educatiu. Per a algunes autories l'enfocament competencial representa una imposició dels organismes internacionals que responen a interessos econòmics i empresarials. Retenen la idea següent: Com és possible que un model per competències que no té història pedagògica sinó dins l'economia, s'hagi convertit en el principal model de la pedagogia? (Moreno Moreno & Soto Martínez, 2005).

En vista del que esmenta Díaz Barriga (2006), ni tan sols en el pla conceptual hi ha una teoria prou robusta i articulada sobre la qual pugui basar-se l'enfocament de competències en educació, tampoc hi ha consens respecte al concepte de competència, per tant, és possible suposar les dificultats que sorgeixen quan es vol implementar en la pràctica un currículum per competències (Díaz Barriga, 2006). Així mateix, autors com Gimeno Sagristán (2008), es pregunten què hi ha de nou en tot això, i la seva resposta és "Només un nou llenguatge, un argot, una tècnica convertida en una ideologia fàcil

d'arrelar en terrenys erms" (Gimeno Sagristán, 2008, pàg. 57).

Finalment, hi ha un altre grup d'estudis que ho conformen: són aquells que intenten aclarir el discurs "oficial" sobre les CCBB/CV des d'una perspectiva crítica (Álvarez Morán, Pérez Collera, & Suárez Álvarez, 2008; Molina & Antolín, 2008; Vicente Pedraz, 2011). Per a aquests autors, l'ensenyament per competències no és precisament la reforma que més necessitaven els sistemes educatius occidentals, i molt menys l'EF (Araya Muñoz, 2011; Vicente Pedraz, 2011). Davant d'aquesta perspectiva, Jurado València (2009) advoca per una clara separació entre competències acadèmiques i professionals quan es tracta d'orientar els processos d'avaluació de l'educació.

Discussió

Una de les principals conclusions que es poden establir després d'analitzar els resultats procedents de la revisió bibliogràfica entorn de la CCBB/CV i l'EF, és la gran quantitat d'estudis i investigacions que s'han desenvolupat en els últims deu anys en relació amb el tema. La introducció del concepte "competència" en l'àmbit educatiu (OCDE, 2005) i el seu desenvolupament definitiu en el sistema educatiu del nostre país a través de la LOE i LOMCE, van generar una lògica i evident preocupació per part d'investigadors i docents per analitzar i aprofundir sobre aquest tema. El cos científic sobre l'estudi de les CCBB i CV i l'EF s'han anat desenvolupant progressivament en categories cada vegada més específiques i complexes en la mesura que s'ha anat ampliat.

En aquest sentit, el conjunt més ampli i primerenc d'estudis i investigacions realitzades s'han centrat en analitzar com podia contribuir l'EF al desenvolupament de les CCBB. Aquestes produccions mostren dos tipus d'enfocaments, d'una banda, els que proposen una reflexió holística del desenvolupament de les CCBB a través de l'EF, i d'una altra, els més específics que aborden la contribució de l'EF per a cadascuna de les CCBB. La literatura científica ens mostra que alguns d'aquests estudis i investigacions s'inicien i es desenvolupen al principi de l'any 2000 (vegeu Blázquez & Sebastiani, 2009; Cañabate et al., 2008; Chavarría, 2003; Méndez Giménez et al., 2009; Molina & Antolín, 2008; Lleixà, 2007; Vaca, 2008) amb aportacions que senten les bases sobre el desenvolupament dels diferents nivells competencials (Rodríguez Moneo & González Briones, 2013) a través de l'EF. Actualment, continuem trobant contribucions

respecte a això que confirmen l'actualitat i preocupació del món científic per aquest tipus de reflexió (vegeu Barrachina Peris & Blasco Mira, 2012; Caballero, 2013; Calvo & Capllonch, 2013; Coral & Lleixà, 2013; Monzonís & Capllonch, 2014).

En una línia cronològica semblant trobem estudis i investigacions vinculades a les CCBB en les programacions d'EF (vegeu Ambròs, 2009; Blázquez & Sebastiani, 2009; Bolívar & Moya, 2007; Escamilla, 2008, 2009; Moya & Luengo, 2011; Ortega & Vázquez, 2010; Pérez-Pueyo & Casanova, 2012; Pérez-Pueyo, 2013; Sierra-Arizmendiarieta et al., 2012; Vázquez & Ortega, 2011). La falta d'unes directrius clares que marquin el desenvolupament de les competències en el currículum i la programació per part de l'administració, continua generant avui dia un volum important de producció científica amb l'objectiu de proposar models d'introducció i desenvolupament de les CV en la programació. Les propostes basades en la programació tradicional de les competències van donar pas als models vigents de programació per competències, tot oferint des d'un plantejament deductiu o inductiu, una programació on l'accent recau en les competències i els seus dominis (Pérez-Pueyo et al., 2013). Sens dubte, l'actualitat i l'interès que ha generat aquest tema entre la comunitat científica, respon a la necessitat que hi ha entre el professorat de l'educació obligatòria de trobar propostes adequades i coherents per dur a terme la programació en un model pedagògic competencial.

Com a conseqüència de la implementació del currículum competencial, s'inicien les primeres investigacions orientades a un plantejament reflexiu/crític a propòsit de diferents variables vinculades amb el desplegament de les CCBB en l'àrea d'EF. En aquesta línia trobaríem els estudis que reflexionen sobre la necessitat i congruència d'una competència motriu entre les CCBB (Chavarría, 2009; Del Villar, 2009; Méndez Giménez et al., 2009); el qüestionament de l'adaptació del model competencial en l'àmbit educatiu (Moreno Moreno & Soto Martínez, 2005), i oposats a aquests, els estudis que aprofundeixen en els aspectes que garanteixen la qualitat i l'excel·lència de l'enfocament competencial (Blázquez & Sebastiani, 2009; Calahorra et al., 2010; Gillespie, 2009); finalment, en aquests últims anys s'inicien les primeres investigacions que pretenen interpretar les percepcions dels docents d'EF en relació amb les CCBB i al seu desenvolupament curricular (Barrachina Peris & Blasco Mira, 2012; Caballero, 2013; Hortigüela, Abella, & Pérez Pueyo, 2014; Hortigüela, 2014;

Méndez-Alfonso et al. (en premsa); Monarca & Rapoport, 2013; Pérez Pueyo et al., 2013).

Conclusions

Les CV es contempen com a propòsits que han d'aconseguir-se juntament amb els objectius educatius i els continguts. Per això, han de ser motiu de preocupació de totes les assignatures i de tot el professorat. L'EF pot i ha de mostrar en quina mesura contribueix a l'èxit d'aquestes competències.

L'aprenentatge del respecte i acceptació de les regles en els jocs i les activitats esportives; l'adquisició d'hàbits de vida saludables; la participació en activitats expresivocorporals de diferents cultures; el coneixement de les pròpies possibilitats per fixar-se metes realistes; l'exigència de prendre les seves pròpies decisions; la possibilitat d'utilitzar les noves tecnologies; el fet de manejar el llenguatge corporal com a via de diàleg i comunicació; la necessitat de manejar l'espai i dominar els conceptes que sorgeixen al seu voltant, són, entre altres, aprenentatges que caracteritzen a la nostra àrea, i que deixen clar les potencials contribucions que aquesta pot oferir a les CV.

Conflicte d'interessos

Els autors declaren no tenir cap conflicte d'interessos.

Referències

- Ala-Mutka, K., Punieand, Y., & Redecker, C. (2008). *Digital Competence for Lifelong Learning. Policy brief. Digital Competence for Lifelong Learning. Policy Brief*. Luxembourg: European Commission.
- Alsina, P. (2011). La competencia artística y cultural. A A. Zabala (Ed.), *Què, quan i com ensenyar competències bàsiques a primària*. (pàg. 61-66). Barcelona: Graó.
- Álvarez Morán, S., Pérez Collera, A., & Suárez Álvarez, M. L. (2008). *Hacia un enfoque de la educación en competencias*. Consejería de Educación Cultura y Deporte: Gobierno del Principado de Asturias.
- Ambrós, A. (2009). La programación de unidades didácticas por competencias. *Aula de Innovación Educativa*, 180, 26-32.
- Araya Muñoz, M. I. (2011). Competencias en educación: Ideas para el diseño curricular desde la deliberación práctica y crítica, basada en el desarrollo humano y la transformación social. *Revista Electrónica Educare*, 15, 109-121. Recuperat de <http://www.revistas.una.ac.cr/index.php/EDUCARE/article/view/884>
- Arreaza, F., Gómez-Pimpollo, N., & Pérez, M. D. (2009). *Evaluación diagnóstica de las competencias básicas. Castilla-La Mancha 2009-2011. Marco teórico*. Toledo: Consejería de Educación y Ciencia.
- Barrachina Peris, J., & Blasco Mira, J. E. (2012). Anàlisi del desenvolupament de les competències bàsiques en el currículum d'educació física en l'ESO a la Marina Baixa. Un estudi de cas. *Apunts. Educació Física i Esports* (110), 36-44. doi:0.5672/apunts.2014-0983.cat. (2012/4).110.04
- Blázquez, D., & Sebastiani, E. (Coords.). (2009). *Enseñar por competencias en educación física*. Barcelona: INDE.
- Bolívar, A., & Moya, J. (2007). Las competencias básicas. Cultura imprescindible de la ciudadanía. Recuperat de <http://competencias-basicas.webnode.es/products/las-competencias-basicas-cultura-im prescindible-de-la-ciudadania-proyecto-atlantida/>
- Caballero, J. A. (2013). La contribución del área de Educación Física a las competencias básicas: opinión de los docentes. *EmásF: Revista Digital de Educación Física* 21, 41-58.
- Calahorra, F., Lara Sánchez, A. J., & Torres-Luque, G. (2010). Competencias básicas en Educación Física: Identificación y Desarrollo. *Arte y Movimiento*, 2, 31-39.
- Calvo, J., & Capllonch, M. (2013). Contribuciones desde la Educación Física a la competencia digital en secundaria. *Tandem*, 41, 61-67.
- Canals, R., & Pagès, J. (2011). El conocimiento social y su contribución a la enseñanza y el aprendizaje de las competencias básicas. *Aula de Innovación Educativa*, 198, 35-40.
- Cañabate, D., & Zagalaz, M. L. (2010). Aportaciones del área de educación física a la competencia básica "Aprender a Aprender". *Retos: Nuevas Tendencias En Educación Física, Deporte Y Recreación* 18, 52-55. Recuperat de http://www.retos.org/numero_18/RETOS18-10.pdf
- Cañabate, D., Zagalaz, M. L., Lara, A. M., & Cachón, J. (2008). Aportaciones de la Educación Física a la competencia básica: autonomía e iniciativa personal. *Tandem*, 37, 69-77.
- Castelli, D. M., & Valley, J. A. (2007). The relationship of physical fitness and motor competence to physical activity. *Journal of Teaching in Physical Education*, 26, 358-374.
- Chavarría, X. (2003). Competències bàsiques en educació física: orientacions didàctiques per a l'avaluació. A *Congrés de Competències bàsiques* (Vol. Barcelona).
- Chavarría, X. (2009). Competencias y educación física. A D. Blázquez & E. Sebastiani (Eds.), *Enseñar por competencias en educación física* (pàg. 83-96). Barcelona: INDE.
- Comissió Europea. (2004). *Competencias clave para un aprendizaje a lo largo de la vida. Un marco de referencia Europeo*. Bruselas. Recuperat de http://www.educastur.princast.es/info/calidad/indicadores/doc/comision_europea.pdf
- Contreras, O., & Cuevas, R. (Coords.). (2011). *Las competencias básicas desde la educación física*, 1. INDE. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extlib?codigo=436071>
- Coral, J. (2010). L'aprenentatge de l'anglès a través de l'educació física: el programa "Mou-te i aprèn". *English Language acquisition through physical education. Temps d'Educació*, 39, 149-170.
- Coral, J. (2012). *Aprenentatge integrat de continguts d'educació física i llengua anglesa: educació física en AICLE al cicle superior de primària. Physical education and English integrated learning: PE-in-CLIL in 5th grade of primary school*. Barcelona: University. Recuperat de [http://www.dart-europe.eu/basic-results.php?kw\[\]=-Josep+Coral&f=n](http://www.dart-europe.eu/basic-results.php?kw[]=-Josep+Coral&f=n)
- Coral, J., & Lleixà, T. (2013). Las tareas de aprendizaje integrado de educación física y lengua extranjera (AICLE). Determinación de las características de las tareas mediante el análisis del diario de clase. *Retos. Nuevas Tendencias En Educación Física, Deporte y Recreación*, 24, 79-84. Recuperat de http://www.retos.org/numero_24/24-17.html
- Coterón, J., & Sánchez, G. (2010). Educación artística por el movimiento: la expresión corporal en Educación Física. *Aula*, 16, 113-134.
- Del Villar, F. (2009). La calidad del aprendizaje en educación física. Una propuesta para la educación secundaria. *Tandem*, 29, 64-77.

- Díaz Barahona, J., Campos, M., Pérez Serrano, C. M., Guerras, A., Casado, M. V., Celtrer, ... & Bilbao, A. (2008). El desarrollo de las competencias básicas a través de la Educación Física. *Lecturas: Educación Física y Deportes*, 118. Recuperat de <http://www.efdeportes.com/efd118/desarrollo-de-las-competencias-basicas-a-traves-de-la-educacion-fisica.htm>
- Díaz Barriga, A. (2006). El enfoque de competencias en la educación. ¿Una alternativa o un disfraz de cambio? *Perfiles Educativos*, 28(111), 7-36.
- Doncel, J., & Leena, M. (2011). *Las competencias básicas en la enseñanza: fundamentación, enseñanza y evaluación*. Sevilla: Alcalá de Guadaíra.
- Escamilla, A. (2008). *Las Competencias básicas: claves y propuestas para su desarrollo en los centros*. Barcelona: Graó.
- Escamilla, A. (2009). *Las competencias en la programación de aula. Infantil y Primaria* (vol. I). Barcelona: Graó.
- Escamilla, A. (2010). *Las competencias en la programación de aula. Educación secundaria*. (vol. II). Barcelona: Graó.
- European, C. (2004). *Competencias clave para un aprendizaje a lo largo de la vida. Un marco de referencia europeo*. RecuperaT de http://www.educastur.princast.es/info/calidad/indicadores/doc/comision_europea.pdf
- European Commission. (2007). *Key competences for lifelong learning: a European reference framework*. Luxembourg. Recuperat de http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/lil-learning/keycomp_en.pdf
- European Council. (2000). *Lisbon European Council 23-24/03/2000: Presidency conclusions*. Lisboa. Recuperat de http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_es.htm
- European Parliament, & Council of the European Union (2006). Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. *Journal of the European Union* (2006/962/EC), L 394/10-L 394/18. Recuperat de http://www.educastur.princast.es/info/calidad/indicadores/doc/comision_europea.pdf
- García Cortés, M. J. (2010). Aportaciones al desarrollo de competencias básicas desde el área de educación física. *Waneculen: Educación Física Digital* (6), 51-56. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3224482>
- Generalitat de Catalunya. (2015). *Decret 119/2015 de 23 de juny, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària*. Barcelona: DOGC 6990.
- Gillespie, L. (2009). Key Competencies. Views from the gym floor. *Journal of Physical Education New Zealand*, 41(3), 37-50.
- Gimeno Sacristán, J. (2008). *Educación por competencias, ¿qué hay de nuevo?* Madrid: Morata.
- Gómez Rijo, A., Díez Rivera, L. J., Fernández Cabrera, J. M., Gorrín González, A., Pacheco Lara, J. J., & Sosa Álvarez, G. (2008). Nueva propuesta curricular para el área de Educación Física en la Educación Primaria. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*, 8(29), 93-108.
- Gómez-Pimpollo, N., Pérez Pintado, M., & Arreaza, F. (2007). *Programación, desarrollo y evaluación de las competencias básicas*. Burgos: Consejería de Educación de la Junta de Castilla-La Mancha. Recuperat de <http://www.slideshare.net/orientacionliceo/programa-com-competencias-y-evaluacion-de-las-ccb>
- González, C. (2011). Contextos y situaciones en Educación Física. *Aula de Innovación Educativa* 19(202), 35-38.
- González, S., Catalán, M., & Lara, J. M. (2011). La competencia social y ciudadana en Educación Física. A O. R. Contreras & R. Cuevas (Eds.), *Las competencias básicas desde la educación física* (pàg. 63-78). Barcelona: INDE Publicaciones.
- Goudas, M., Dermitzaki, I., Leondari, A., & Danish, S. (2006). The effectiveness of teaching a life skills program in a physical education context. *European Journal of Psychology of Education* 21(4), 429-438. doi:10.1007/BF03173512
- Gould, D., & Carson, S. (2008). Life skills development through sport: current status and future directions. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 1(1), 58-78. doi:10.1080/17509840701834573
- Hortigüela, D. (2014). *Estudio sobre el proceso de implantación y seguimiento de las competencias básicas en los centros educativos de educación secundaria de la ciudad de Burgos. Análisis desde la perspectiva de los equipos directivos y los docentes de educación física* (Tesi doctoral inédita, Universidad de Burgos, Burgos).
- Hortigüela, D., Abella, V., & Pérez Pueyo, A. (2014). ¿Trabajamos para evaluar las Competencias Básicas? Estudio de la percepción del profesorado sobre la implantación en los centros educativos. *REVALUE*, 3(1). Recuperat de <http://ojs.inee.edu.mx/revista/index.php/revalue/article/view/101/165>
- Jurado Valencia, F. (2009). El enfoque sobre competencias : Una perspectiva crítica para la educación The Approach on Competences : A critical Perspective for Education. *Revista Complutense de Educación* 20(2), 343-354.
- Jacobs, F., Knoppers, A., & Webb, L. (2012). Making sense of teaching social and moral skills in physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy* 18(1), 1-14. doi:10.1080/17408989.2011.621118
- Jefatura del Estado. (2006). *Llei orgànica 2/2006 de 3 de maig, d'Educació*. Madrid: BOE, 106.
- Jefatura del Estado (2013). *Llei orgànica 8/2013 de 9 de diciembre para la mejora de la calidad educativa*. BOE, 52.
- Konukman, F. (2014). Role Playing in Physical Education to Teach in the Affective Domain. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 82(2), 41-43.
- Lleixà, T. (2007). Educación física y competencias básicas. Contribución del área a la adquisición de las competencias básicas del currículo. *Tándem* (23), 31-37.
- López Pacheco, J. (2010). Contribución de la Educación Física a la adquisición de las competencias básicas en Bachillerato. *EmásF: Revista Digital de Educación Física* (6), 36-46. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3324147>
- López Pintor, R. (2009). Competencias básicas y Educación Física: Selección de aprendizajes. *EmásF: Revista Digital de Educación Física* (1), 31-45. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3175391>
- Marco Stiefel, B. (2008). *Competencias básicas. Hacia un nuevo paradigma educativo*. Madrid: Narcea.
- Méndez Giménez, A., López-Téllez, G., & Sierra-Arizmendiarieta, B. (2009). Competencias Básicas: sobre la exclusión de la competencia motriz y las aportaciones desde la Educación Física. *Retos: Nuevas Tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación*, 16, 51-57. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3309735>
- Méndez-Alonso, D., Méndez-Giménez, A., & Fernández-Río, J. (en prensa). Incorporación de las competencias básicas a la educación física en educación primaria/Incorporating the basic competences into physical education in primary education. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*.
- Ministeri d'Educació i Ciència (2014). *Reial decret 126/14 de 28 de febrer, pel que s'estableix el currículum bàsic d'Ensenyament Primari*. Madrid: BOE, 52.
- Ministeri d'Educació i Ciència (2015). *Reial decret 1105/14 de 26 de desembre, pel que s'estableix el currículum bàsic de l'Ensenyament Secundari Obligatori i del Batxillerat*. Madrid: BOE, 3.
- Ministeri d'Educació i Ciència (2006). *Reial decret 1513/2006 de 7 de desembre, pel que s'estableixen els ensenyaments mínims de l'Ensenyament Primari*. Madrid: BOE, 293.

- Ministeri d'Educació i Ciència (2007). *Reial decret 1631/2006 de 29 de desembre, pel que s'estableixen els ensenyaments mínims corresponents a l'ESO*. Madrid: BOE, 5.
- Molina, J. P., & Antolín, L. (2008). Las competencias básicas en educación física: una valoración crítica. *Cultura, Ciencia y Deporte: Revista de Ciencias de la Actividad Física y del Deporte de la Universidad Católica de San Antonio*, 8, 81-86. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=2672707>
- Monarca, H., & Rappoport, S. (2013). Investigación sobre los procesos de cambio educativo: El caso de las competencias básicas en España. *Revista de Educación*, 1, 54-78.
- Monzonís, N., & Capllonch, M. (2014). La educación física en la consecución de la competencia social y ciudadana. *Retos. Nuevas Tendencias en Educación Física, Deportes y Recreación*, 25, 180-185.
- Moreno, M. A. (2012). *Competencia Social y ciudadana y coeducación*. Navarra. Recuperat de http://coeducando.educacion.navarra.es/wp-content/uploads/2010/11/competencia_social_y_ciudadana_y_coeducacion.pdf
- Moreno Moreno, P., & Soto Martínez, G. (2005). Una mirada reflexiva y crítica al enfoque por competencias. *Educación: Revista de Educación* 35, 73-80.
- Moya, J., & Luengo, F. (2011). *Teoría y práctica de las competencias básicas*. Barcelona: Graó.
- Muñoz Díaz, J. C. (2010). Las competencias básicas. Desarrollo a través de una unidad didáctica de educación física. *EmásF: Revista Digital de Educación Física*, 3, 19-39.
- Noguero, A. (2005). *Ensenyar i aprendre llengua i comunicació en una societat multilingüe i multicultural*. In *Departament d'Educació, Pla Nacional per a l'Educació. Debat Curricular*. (pàg. 9-47). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://www.aspepc.cat/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=53&mode=thread&order=0&thold=>
- OCDE. (2005). *The definition and selection of key competencies. Executive summary*. Recuperat de <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>
- Ortega, J. L., & Vázquez, P. (2010). Integración de las competencias básicas en el currículo escolar de centro. Mijas Costa. Recuperat de http://redes-cepalcala.org/inspector/DOCUMENTOS_Y_LIBROS/COMPETENCIAS/I CONGRESO INSPECCION ANDALUCIA/downloads/ortegaosuna.pdf
- Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea. Recomanació del Parlament Europeu i del Consell del 18 de desembre de 2006 sobre les competències clau per a l'aprenentatge permanent, Pub. L. No. L 394/310-330 de desembre del 2006 (2006). *Diari Oficial de la Unió Europea*. Recuperat de http://www.mcu.es/cine/docs/Novedades/Recomendacion_Parlamento_Europeo_Consejo_Aprendizaje_permanente.pdf
- Pennington, T. R., Prusak, K. A., & Wilkinson, C. (2014). Succeed Together or Fail Alone: Going From Good to Great in Physical Education. *Journal of teaching in Physical Education*, 33(1), 28-52. doi:10.1123/jtpe.2013-0065
- Pérez Pueyo, A. (2013). *Programar y evaluar competencias básicas en 15 pasos*. Barcelona: Graó.
- Pérez Pueyo, A., & Casanova, P. (2012). Análisis de diferentes propuestas de desarrollo de las competencias básicas. *Revista Española de Educación Física y Deportes*, 2(397), 13-24.
- Pérez Pueyo, A., Heras Bernardino, C., Barba Martín, J., Casado Berrocal, O. M., Vega Cobo, D., & Pablos González, L. (2013). *Qué son las competencias básicas y cómo se trabajan en España. Diferentes maneras de llevarlas de la teoría al aula. Hacia el proyecto INCOBA*. León: Actitudes Profesionales S.L.
- Polo, I. (2010). Los proyectos de formación en centros en competencias básicas: una oportunidad para el impulso de la autonomía pedagógica. *Participación Educativa*, 13, 26-41.
- Puig Rovira, J. M., & Martín García, M. J. (2007). *Competencia en autonomía e iniciativa personal*. Madrid: Alianza.
- Quay, J., & Peters, J. (2008). Skills, strategies, sport and social responsibility: reconnecting physical education. *Journal of Curriculum Studies*, 40(5), 601-626. doi:10.1080/00220270801886071
- Ramos, F., & Ruiz Omeñaca, J. V. (2011). La educación física en centros bilingües de primaria inglés-español: de las singularidades propias del área a la elaboración de propuestas didácticas prácticas con AICLE. *RESLA*, 24, 153-170.
- Reyes, M., & Fuentes, M. (2011). Competència d'aprendre a aprendre. A A. Zabala (Ed.), *Què, quan i com ensenyar competències bàsiques a primària*. (pàg. 77-86). Barcelona: Graó.
- Rodríguez Moneo, M., & González Briones, E. (2013). *Reflexiones sobre las competencias básicas y su relación con el currículo*. Madrid: Ministeri d'Educació, Cultura i Esport.
- Ruiz Pérez, L. M. (1995). *Competencia motriz*. Madrid: Gymnos.
- Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (2006). *Las competencias clave para el bienestar personal, social y económico*. Málaga: Aljibe.
- Sierra-Arizmendiarieta, B., Méndez-Giménez, A., & Mañana-Rodríguez, J. (2012). Necesidad y propuesta de un procedimiento para programar por Competencias Básicas. *Aula Abierta*, 40(3), 33-46.
- Sierra-Arizmendiarieta, B., Méndez-Giménez, A., & Mañana-Rodríguez, J. (2013). La programación por competencias básicas: hacia un cambio metodológico interdisciplinar. *Revista Complutense de Educación*, 24(1), 165-184.
- Tirado, M. A., & Ventura, C. (2009). Propuestas para el desarrollo de la competencia crítica en el alumnado de Educación Física. *Cultura y Educación: Culture and Education*, 21(1), 55-66. doi:10.1174/113564009787531181
- Ureña, F. (Coord.) (2010). *La educación física en secundaria basada en competencias. Proyecto curricular y programación*. Barcelona: INDE Publicaciones.
- Vaca, M. (2008). Contribución de la educación física escolar a las competencias básicas señaladas en la LOE para la educación primaria. *Tándem: Didáctica de la EF*, 26, 52-61. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=2512642>
- Vázquez, P., & Ortega, J. L. (2011). *Competencias básicas: desarrollo y evaluación en Educación Secundaria Obligatoria*. Valencia: Wolters Kluwer.
- Vicente Pedraz, M. (2011). Escuela y educación física en el contexto de la enseñanza por competencias. Reflexiones genealógicas desde la pedagogía crítica. *Cultura, Ciencia y Deporte: Revista de Ciencias de la Actividad Física y Del Deporte de la Universidad Católica de San Antonio*, 6(18), 161-170. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3784712>
- Zabala, A., & Arnau, L. (2007). *Onze ideas clave. Como aprender y enseñar competencias*. Barcelona: Graó.
- Zagalaz, M. L., Cachón, J., & Lara, J.A. (2014). *Fundamentos de la programación de Educación Física en Primaria*. Madrid: Síntesis.
- Zamorano, D. (2011). ¿Contribuciones del área de educación física al desarrollo de las competencias básicas o interdisciplinariedad? *EmásF: Revista Digital de Educación Física*, 8, 59-73. Recuperat de <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=3415584>
- Wang, X., & Sugiyama, Y. (2014). Enhancing Social Skills Through College Physical Education. *Journal of Physical Education and Sport* 14(2), 158-163.